

Madácsy László és a francia ellenállás költészete

Immár 46 esztendeje, hogy 1942 júniusában a Fontaine című folyóiratban megjelent Paul Eluard híres Szabadság-verse. Eluard első magyarországi fordítója Madácsy László (1907–1983). A költő, műfordító, irodalomtörténész-tanár kapcsolata a francia ellenállás költészetével, ennek a versnek a fordításával kezdődött. Irodalmi hagyatékának ismeretében filológiai adalékokkal, tényekkel bizonyíthatjuk ennek a kapcsolatnak a mélységét.

Madácsy László egész élete és életműve a haladó francia irodalom és kultúra iránti elkötelezettségét tanúsítja. Néhány életrajzi adat teljesebbé teheti a róla alkotott képet: 1928-tól magyar—francia szakos hallgató a szegedi egyetemen, Zolnai Béla professzor tanítványa. (Irodalmi hagyatékában megtalálható Zolnai-levelek bizonyítják, hogy a tanár—tanítvány kapcsolat hogyan mélyül később barátsággá.) 1929-ben a besanconi egyetemen folytatja tanulmányait. 1931–32-ben a Sorbonne hallgatójaként Sauvageot professzor vezetésével dolgozik, és a Bibliothèque Nationale-ban gyűjti doktori értekezésének anyagát. (Ertekezését „Mikes Kelemen leveleinek francia fordításai” címmel 1937-ben védi meg.) Tanári oklevelet 1934-ben szerez. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti Karán 1935-től 1940-ig, mint a francia nyelv lektora is működik, 1940–44 között a francia intézetben díjtalan tanársegéd. 1945–46, 1948–49-es években a francia tanszék vezetőhelyettese, 1957. szeptember 1-jétől a JATE francia tanszékének docense, 1968-tól nyugdíjba vonulásáig tanszékvezető professzor. Kandidátusi értekezésének címe: A XVIII. századi francia irodalmi szalonok és a felvilágosodás (1970). Életében 10 alkalommal volt tanulmányúton Franciaországban, utoljára közvetlenül tragikus hirtelenségű halála előtt, 1983 augusztusában búcsúzott el álmai városától, Párizstól.

A felsorolt száraz életrajzi adatokból is kiderül, Madácsy László az 1930-as évek elején Párizsban tanult, a II. világháború alatt pedig a szegedi egyetem francia intézetében dolgozik, valamint szegedi gimnáziumokban tanít francia és magyar nyelv és irodalmat. Elsősorban tehát tanár, ugyanakkor irodalomtörténész és költő. Ő maga így vall életének erről a periódusról, költői próbálkozásairól: „A háború alatt középkori francia verseket fordítottam, melyek nagyon is aktualizálhatók voltak az akkori eseményekhez. Foglalkoztam a francia szürrealizmus költőivel, így akadtam rá az Algirban megjelenő Fontaine című folyóiratra Paul Eluard Egyetlen gondolat című versére, melyet ma Szabadság címmel ismerünk. Lefordítottam és a fordítás alá írt kisértő szöveggel együtt 1943-ban a kommunista költő verse mellett a Délmagyarországban. Sokat csörgött akkoriban a telefon...” (Tandi Lajos: Sorok egy kitüntetéshez. Délmagyarország, 1978. július 20.).

A kései emlékezés középpontjában, mint láthatjuk, ő maga is Paul Eluard Egyetlen gondolat című versét helyezi, és nem véletlenül. („Poèmes de la France malheureuse” sorozat fordítását Eluard e versével kezdte. Könyvtárában, irodalmi hagyatékában megtalálható a Fontaine (Algirban megjelenő irodalmi folyóirat 1939–1947) szinte teljes anyaga, valamint a Poésie, Confluences, Pyrénées, Cahiers du Sud, Feu Vivre stb. számai. Pillanatok alatt kezembe akad a Fontaine 1942 júniusi füzeté, melynek nyitóverse Paul Eluard: Une seule Pensée. A folyóiratban Madácsy László 12 lapos elsőszorgult kézirata: A mai francia költészet címmel, Henri Grenet-nek dedikált előadás. (Mint tudjuk, Henri Grenet a szegedi egyetem francia lektora ebben az időben.) A Fontaine-ben publikál Eluard mellett Pierre Emmanuel, Jean Cayrol, Jean Tardieu, Henri Michaux, Jules Supervielle, Aragon stb. Pierre Emmanuel Madácsy László szerint „a francia Apokaliptikus költője, költészete az eseményeknek eget-földet magukkal ragadó, a világ lelkét megfélémlítő sodrában született. Képeiben, ritmusában az emberiség szenvedése van s Agrippa d'Aubigné óta az erőnek, az őszinteségnek és a szenvedésnek ez a félelmetes szépségű dala nem jelentkezett. Ő a remény prófétája.”

„S az elsüllyedt világ robajlása felett
A Szabadság tartja fel magasra két
Jó erős kezével, hűséges kezével
Az új egén halálban fürdők mécsesét.”

Az előadás utolsó része Paul Eluard-t méltatja, aki túljut a szürrealiz-

„A boldog révületre
A meztelen magányra
A halál lábnymára
Neved írom

A visszatért erőre
Az elrepült veszélyre
Az önfeléd reményre
Neved írom

És egy szó erejével
Elkezdék újra élni
Születtem hogy ismerjelek
Hirdesselek
Szabadság”

Sur l'absence sans désirs
Sur la solitude nue
Sur les marches de la mort
J'écris ton nom

Sur la santé revenue
Sur le risque disparu
Sur l'espoir sans souvenirs
J'écris ton nom

Et par le pouvoir d'un mot
Je recommence ma vie
Je suis né pour te connaître
Pour te nommer

Liberté.

Nyilvánvaló (a francia eredetivel is összevetve) az utóbbi fordítás csiszoltsága, pontosítása. A mai francia költészetről szóló előadását megtarthatta (a Délmagyarországban az Eluard versfordítás csak 1943. január 24-én jelent meg.). E fordítás kemény papírra másolva ma is megtalálható a hagyatékban.

Az adott politikai körülmények között nem nevezhette ezt a lírát az ellenállás költészetének, de a már említett folyóiratokban megjelenő új líráról összességében így szólt: „A lírai költészet fölötté áll minden más művészetnek és olyan emberi cselekvés, melynek a válságos jelen szempontjából felmérhetetlen ereje és nemzetmentő értéke van.”

A Fontaine 1942 októberi számában egy újabb előadás kézirata rejtőzik, a francia szürrealizmusról. Mi a költészet feladata? „A végzet egy örült szörnyű tetteiben megteremt a költő számára azt a valóságot, mely a valóságfölköt, a legvadabb képzelet rémálmait is felülmúlja... A költészet védekezés a reménytelenség ellen és hit az életben... Apokaliptikus harc a szabadságért...” — írja Madácsy László, Eluard szabadságmotívuma tehát újra előkerül.

A Confluences, a Poésie, és a Fontaine számaiból további verseket fordít: Jean Cayrol: A Tűz éneke; Jean Tardieu: Oradour; Henri Michaux: La lettre dit ainsi; Jean Cassou: Titokban írt szonett. (A Confluences az 1940-es években Lyonban kiadott folyóirat. Meghirdeti a költők felelősségét, az összefogás fontosságát. A Poésie ugyanebben az időben Villeneuve-les-Avignonban jelenik meg, a francia ellenállók költészetét gyűjti össze. 1943/12-es számának címe „A bebörtönzött költők versei.”) A 4 lefordított versről később egy másik előadást is tart. (Kézirata a hagyatékban.) „Négy francia költő egy-egy versét mutatom be. A négy vers 1940 és 1944 között született, abból a francia lélekből, mely a szabadságért minden áldozatra, mindenkor képes volt. Szívesen fordítottam ezeket a verseket, mert ahogy Manet énekl a pelikánról, amely eleség híján saját bensejét nyújtja fiókaának, ezek a költők is saját szívüket nyújtották népüknek a nehéz időkben...”

Nyilvánvaló, a fentebb említett négy versfordításból születik az újabb előadás, illetve tanulmány A francia ellenállás költészete címmel. „Az 1940-es évek nemzeti tragédiája, s a velejáró európai katasztrófa rendkívüli hatással volt a francia lírára, mely egy nép szenvedéséből, megalázottságából vesi minden ihletét. A francia ellenállás költői, Eluard, Aragon, Jean Cassou, Jean Tardieu és a többiek megértették, hogy a költészet az a művészet, amely a cselekvés tudományára tanít... A költészet a reménytelenség ellen való védekezés lesz a franciák kezében.” Az idézet költők közül most az előadás elejére kerül Eluard és híres Szabadság költeménye. „Paul Eluard, ez a nagy tehetséges költő a Notre-Dame falán megpillantja a Liberté, a „szabadság” szót, és ebben a pilla-

muson, és megtalálja a legnagyobbak közé az utat. Befejezésül Az egyetlen gondolat című vers utolsó három szakaszának fordítását olvashatjuk:

Ugyanezt 1943-ban így fordítja:

„Vágy nélküli távollétre
Lélektárho magányomra
Halálnak indulójára
Írom a neved

Újra megjött egészségre
Továbbint vakserencsére
Emléketlen reménységre
Írom a neved

S egyetlen szó varázásával
Újrakezdem életemet
Születtem hogy ismerjelek
Hirdesselek
Szabadság”

Ezek után megérthetjük, hogy Madácsy László a Tiszatáj első főszerkesztőjeként az 1947 márciusában induló irodalmi, művészeti és társadalmi folyóiratba miért illeszti legkedvesebb fordítását. Paul Eluard Egyetlen gondolat című verse beleillik szerkesztői koncepciójába, kommentár sem szükséges hozzá, hiszen az indító gondolatok — Kármán nyomán — Eluard ars poeticáját sugallják: „Ígaz és egyenes legyen, aki felveszi pennáját... Merész legyen — vívjon meg bátran a tudatlansággal és az erőszakkal... Sisegjenek bár a kígyók és köpködjék fekete mérgeiket, huhogjanak a setétség madarai, kárognak a varjak és körülötte ordítsanak a hold felé az éjféli ebek — ő szóljon igazat vagy hallgasson.” (Tiszatáj, 1947. március I. évf. 1. szám) Minden „magukra hagyatottságukban és roppant erőfeszítések útján” indul a folyóirat szerkesztése 1947-ben. (Madácsy László Ertsey Péter segítette e munkában.)

1948. november 9-én Paul Eluard Magyarországra látogat. A Budapestben megjelenő Szabad Szó így kommentálja a hírt: „Paul Eluard, a francia ellenállás nagynevű költőjével kapcsolatban, aki ma este érkezik Budapestre, nem érdekltem megemlíteni, hogy verseit, szinte egyidejűleg azzal, hogy 1942-ben megjelentek a francia lapokban, magyar nyelvre egy fiatal, vidéki tanár, a szegedi Madácsy László kezdte lefordítani. A bátor hangú versek, amelyekben a költő szimbólumok mögé rejtette mondanivalóit, hogy a megszálló németek cenzúrája ellenére is buzdíthassa népét az ellenállásra, magyar nyelven először a szegedi Délmagyarországban jelentek meg, ugyancsak hatékonyan ébresztve nálunk is az ellenállás szellemét.” (Szabad Szó, 1948. november 9.)

Madácsy László nem hirdette sem 1947-ben, sem később fordítási érdemeit — egyszerűen nem volt szüksége erre. Számára nem az én középpontba állítása volt a fontos, hanem a mű, a tevékeny munka. A haladó francia irodalom iránti elkötelezettsége egész életében természetes és őszinte volt, nem várt érte elismerést. A francia ellenállás költészetével való kapcsolata csupán egy kis töredéke életművének. Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a Madácsy László fordításában magyarul először megjelent Eluard Szabadság vers fontos középponti láncszeme egy kb. hat évig (1942–48) tartó folyamatos munkának. Négy előadás, három tanulmány s egy tucat műfordítás nem akármilyen bizonyítéka elkötelezett, humánus magatartásának.

M. P.

Utazás

Már fél órája zötykölődünk a piszkos fülkében, ahol az izzadság és a kolbászos szendvics büze keveredik egymással. Látszólag mindannyiunk gondolataiba mélyed vagy a könyvét tanulmányozza, valójában azonban valamennyiünk csak arra vár, hogy hetünk közül valaki megtörje a csendet. A szőke fiatalember igazán megpróbálhatná. Elég lenne a kezét csak úgy véletlenül a mellette ülő lány combjára csúsztatnia, s elrebegnie, hogy „ne haragudj, nem akartam”. A lány meg dehogy nem akarná, hiszen erre vár, mióta belépett a fiú a fülkébe. Azt felelhetné, hogy „nem, nem tesz semmit”. Aztán csak úgy, ő is egész véletlenül, a lába keresztbe vetésénél megérinthezné a fiú bokáját, s most ő kérhetne elnézést. De nem, egyikük sem mozdul. A fiú túlságosan sőtlanak bizonyul. Félek talán. Mindenesetre disznóság, hogy nem csinálnak semmit. Én a krimimet már halálra unom. A gyilkos leleplezésére még semmi esély nem mutatkozik.

Már rég elhagytuk Kiskunfélegyházát, s még mindig semmi. Az ajtó ablakának támaszkodó férfi a feleséget bámulja. Tőlük nem remélhetek semmit: túl régi házások. Legfeljebb csak egy-egy unott pillantást tudok elkapni. A kockás inges, barna srác tollával bőszen húzogtat alá mondatokat a könyvében. A vele szemben ülő nő egy regényt olvas. Hogy a könyv hatotta-e meg vagy valami más agaszta, nem tudom eldönteni. Mindenesetre lapozni soha nem lapoz, s a jobb oldal már teljesen átnevetsedett könnyeitől. Milyen szívesen is mondaná el, hogy mi bántja. Csakhogy senki nem fogja megszólni. A házaspárt az unalmas hétköznapi emlékei foglalkoztatják. A kockás a mondataira koncentrálna. A barna lányt a szőke fiú feszülő combja izgatja. A szőke fiút meg feltehetően az én fekete harisnyába burkolt térdem. Néha felnéz a könyvéből, s rápillant a lábomra. Persze mindez a barna lány legnagyobb elégedettségére történik. Alig várom már, hogy túsarkúja bosszúját kegyetlenül belevésdödjön lábfejembe.

A kockás odanyújtja a kalauznak a jegyét. Még szerencse, hogy a kalauz kérdéseire egyetlen bólintással tudunk válaszolni. Aztán a fülke ajtaját behúzzák, s mi újra belesüppedhetünk a kolbászos szendvics izzadságával keveredő bűzébe.

A resnyire lehúzott ablakon füst jön be, s korom telepedik meg fehér ruhámon. Persze sikerül a lehető legjobban szétkennem. Ez valahogy mindig remekül megy.

A kockás megnézi az óráját. Nos, csak, ő is unja már a hallgatást! Köszörül egyet a torkán, de aztán erőt vesz magán: folytatja a sárga tinta papírra varázslását. Le kell tennie a vizsgáját. A vele szemben ülő nő abbahagyja a sírást. Mégiscsak bűn lenne, ha teljesen lekopna a szemfésztéke. Már tisztában van vele, hogy senki sem fogja meghallgatni. A házaspár egyik szája, a férfié már majdnem szóra nyílik, de meg kell bosszulnia, hogy a felesége elrontotta az ünnepi ebédet. A barna lány a szemét tapogatja; ideje lenne már kivennie a kontaktlencsét. Meglehetősen nyomja. Szegény, azt hiszi, hogy szemüvegben kevésbé tetszene a fiúnak. Téved; így sem tetszik neki. A szőke fiú fekete harisnyám foglya. Nem ereszttem, nem szabadul.

ANDRÁSSY GABRIELLA
RAJZA

Elhúzzák az ajtót.

— Van itt szabad hely?

Egymásra nézünk. Idegen. Megré-mülünk. Neki nincs joga megtörni kétórás csendünket. Nem válaszolunk. Az ajtót csaldódtan húzzák be.

Elégedett mosoly az arcunkon. Elszántan továbbra is némaságba burkolódzunk. A barna lány álmodozó tekintete a szőke fiú félig nyitott inge alól előbukkanó mellkasára téved. Tetszik neki. Igaza is van. A fiú azonban csak a fekete harisnyáját figyeli, amin a hátsó varrás teljesen elcsúszott már. A kockás rettenetes sebességgel sárgít be minden lapot. A nő vele szemben a tájat nézi. Fogadok, lát is valamit. Én semmit. A függőnyt ugyanis elhúzták.

Felállok, hogy feltegyem a könyvem a polcra. Egy utolsó kihívást intézek a szőke fiúhoz. Derekamra siklik tekintete, de nem mozdul. Rendben, nincs mit tenni: vissza kell huppanni a forró ülésre. A fűtés kibíratatlan. A csokoládé a retikülömben már biztos szétfolyt. Elég lesz majd Pesten látnom, hogy ráolvadt a személyimre. A „Csokoládés” jelzőt fogja a történelem rám akasztani. Oroszlánszívú Richard azért mégiscsak szerencsésebb a jelzőjével.

Borzalmas ez a csend. Nem bírom tovább. Igenis megtöröm a csendet.

— Kikapcsolhatom a fűtést? — tekintek körbe.

Néma bólintás. Ah, szóval kiközösítettetek, ki?! Hát, ez a helyzet. Rendben, akkor azért sem kapcsolom ki. Nekem már nincs is melegem. Tulajdonképpen fázom. Ha valaki javasolni fogja, hogy kapcsoljuk ki a fűtést, akkor tiltakozni fogok. Hülyeség, úgysem fog senki semmit javasolni. Hiába is reménykedem; mint egy leprást, kiközösítettetek. A szőke fiú már csak egy halvány pillantást mer vetni hosszú combomra. Fél a többiekől. Kihívóan nézek rá. Meginog egy pillanatra, de aztán tekintete a barna lány combjára menekül. Ha sejténé a lány, hogy a fiú csak zavarában mustrálgatja most az ő lábát, akkor a túsarkúját most már egész biztosan a lábfejembe mélyes-tené.

A szőke nő a kockással szemben még mindig az arcán elkenődött szemfésztékkel bajlódik, s közben azon töpreng, hogyan hivatná fel magára a figyelmet. A kockásért persze nem fogja, mert őt hajta a napi robot: még legalább száz oldal aláhúzódat mondatna van. A házaspár sem fogja beadni a derekát; a férfi nyomra még mindig fáj a félig sült tészta. A nő meg igyekszik meghúzódni. Nyilvánvalóan arra számít, hogy az éjjel majd kiengeszteli a férfit. Csakhogy a férfi nem könnyű eset: álmos. A barna lány karját a szőke fiúhoz érinti. De a him érzéketlen marad. Pedig tudomásul vehetné a lány kontaktlencsétől fájó szemét. A szőke nő ismét sír. Valami új fogással is próbálkozhatna. Kicsit unalmas már. A kockás némán zsebkendőért nyúl, s átadja a nőnek anélkül, hogy egy pillantást is vetne rá.

Az óráma pillanatok: hamarosan le kell szállnom. A szőke fiú valószínűleg szintén arra gondol, hogy nem sokára beér a vonat, s ő még meg sem mutatta, hogy kész egy leprással szolidaritást váltani. Rám néz, s lábat egyetlen határozott mozdulattal az enyémmhez szorítja. A túsarkak ugyanebben a pillanatban megindulnak lábfejem felé. Sikeresen rántom el a lábom, s lépek ki a fülkéből. Az ajtóból aztán hirtelen visszapillantok, s megeresztek egy jó hangos viszlátot az összes tisztelt utasnak. Először a szőke nő ajka nyílik:

— Viszontlátásra.

Aztán a kockás következik:

— Szeevasz.

Majd a barna lány egy sóhajjal, hozzátéve:

— Na végre.

A házaspár tisztelettudóan sut-togja:

— Jó estét.

Végül pedig a szőke fiú motyog valamit halkan. Kár, hogy nem értem. Behúzó az ajtót, s ahogy megfordulok, már hallok is, hogy a szőke nő egy Emil névre hallgató férfit gyaláz, a kockás az egész „rohadt” vizsgáját, a férj a feleség föztjét, a feleség a férj férfiasságát, a barna lány a kontaktlencsét, s a szőke fiú a térdem formáját. Megtehetik: a leprás már leszállt Kőbányán.

TORNAI HELGA